

Elmozduló formák

Interjú Takáts Józseffel

Takáts József politikai eszmetörténész, kritikus, a Pécsi Tudományegyetem adjunktusa. A Békés megyei Endrődről, pontosabban az Endrőd környéki tanyavilágból, Varjas-pusztáról került a szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főiskola magyar–történelem szakára, majd a József Attila Tudományegyetem történelem, 19. századi irodalom- és művelődéstörténet képzésén szerzett diplomát. Egyetemista korában a *Harmadkor* folyóirat alapító szerkesztőjeként még polgári nevén, Takács Józsefként jegyezte a kritikáit. *„Egy idő után figyelmeztettek rá, hogy minimum két Takács József már van a pályán, az egyikük kiváló olaszos esztéta, aki Benedetto Croce-ról írt könyvet például, a másikuk pedig prózaíró. A ts-sel tulajdonképpen visszaállítottam a családnk nevét, a nagyapám és dédapám ugyanis még így írta. Ugyanakkor Péteri Takáts József jegyző családfájához semmi közünk. Az rendes nemesi család volt, én meg paraszti családból származom.”* Pécsre 1988-ban került, amikor a *Jelenkor* folyóirathoz hívták szerkesztőnek. Azóta is Pécsen él, zombori származású feleségével olykor megfordul a Vajdaságban is.

Takáts Józseffel legutóbb megjelent, *Elmozdulások* című irodalomkritikai kötetéről, a politikai eszmetörténetről, a tavaly kapott Déry-díjáról és – annak apropóján, hogy Újvidék lesz 2021-ben Európa kulturális fővárosa – a 2010-es pécsi EKF-program (amelynek terveit a Takáts vezette csapat dolgozta ki) tanulságairól beszélgettünk.

A gondolat körei

– A 2016-ban megjelent Elmozdulások című könyvében többször is visszatér Olaszországhoz. Ír magyar írók olaszországi útjairól, közli „római leveleit”, s megjegyzi egyik esszéjében, hogy „honvágya van” Olaszország iránt. Honnan ez a mély vonzalom?

– Nem tudom. Késői dolog ez, negyvenéves korom táján kezdtem el olaszul tanulni; akkoriban azt mondogattam, azért, hogy értsem az olasz operák szövegét. De talán inkább a táj vonzása ez, nem is a kultúráé, leginkább Közép-Olaszország tájaié. Toscanát, Laziót és Umbriát kedvelem a legjobban, s különösen emlékezetes egy utazás a három tartomány határán álló San Casciano dei Bagniba – kis település, ahol a Magyar Íróválogatottal futballoztunk egyszer. Nyáron, késő este, sötétben érkeztünk oda, és a városkából rögtön továbbvittek bennünket néhány kilométerre egy sokszobás, tágas, udvarház jellegű toszkán épületbe, amelyben nagy nászágyak álltak: itt volt a szállásunk. Az éjszakában a környezetből semmit sem láttunk. Amikor reggel felébredtünk és kimentünk a házból, fantasztikus körpanoráma tárult elénk, távoli hegycsúcsokkal, völgyekkel, píneákkal. Akkor éreztem először honvágyat Itália iránt. Hogy itt kellene élni.

– *Az Elmozdulások kötet utószavában így fogalmaz:* „Több évvel ezelőtt azt vettem észre, hogy kritikusként csak két műfaj áll a rendelkezésemre, ha valamilyen témáról írni szeretnék: a szaktanulmány és a könyvkritika, holott e kettőnél jóval több értekező prózai műfaj létezik.” *Ráadásul, jegyzi meg,* „a bírálatok is elkezdtek szaktanulmányosodni”. *A naplójegyzeteket, úti beszámolókat, feuilletonokat is tartalmazó könyvének címe csupán e műfaji elmozdulásokra utal, vagy van más értelme is?*

– Jellegzetesen olyan cím az *Elmozdulások*, amelynek többféle értelmet lehet tulajdonítani. A legközvetlenebb értelmezés az, amit a könyv utószava hangsúlyoz: a kritikai műfajokon belüli elmozdulásokat jeleníti meg a kötet. Ugyanakkor ezen túlmenő jelentései is lehetnek a címnek. Csak egyet említenék. Már pusztán azzal, hogy az ember új műfajokat próbál ki kritikusként, elmozdítja a saját szerzői imázsát: másféle önportrét mutat be magáról a szövegével, mint a korábbi írásműveiben. A műfaji elmozdulás maga után hozza az önarckép elmozdulását is. És lehetne tovább sorolni, mi minden mozdul el azáltal, ha valamit elmozdítunk a helyéről. Továbbá olyan címet szerettem volna találni, amelyik illik a címlaphoz. Azok a Gyarmathy Tihamér-festmények, amelyeket a kritikai köteteim borítójára választottam, olyan absztrakt alkotások, amelyek elmozduló formák benyomását keltik a nézőben. Az első kötetnek, a [2009-ben megjelent] *Kritikus mintáknak* a címe is utalt erre: sajátos mintázatot ad ki a festmény. Ezúttal is olyan kötetcímet szerettem volna, ami utal a Gyarmathy-képre is.

– *A kötetben talán a Feljegyzések alcímet viselő fejezet tartalmazza a legszemélyesebb írásokat. Ezekben a 2010 és 2011-ben keletkezett szövegekben ír olvasmányairól, a filmnézés abbahagyásáról, az újnacionalizmusról, kedves ze-*

neszerzőiről és így tovább. Politizál is, ezt írja például: „A mai politika alapkérdése az, hogyan ítéljük meg 1988-89-et és 2004-et, a rendszerváltást és az uniós csatlakozást”. Hogyan ítéli meg Ön az említett eseményeket?

– Nem véletlenül írtam kicsi jegyzetet és nem nagy tanulmányt a kérdésről. Nem tartom kézhez állónak a magam számára ezt a témát; ha annak tartanám, akkor tanulmányt írtam volna róla. Azt tudnám csak mondani, hogy a legfőbb politikai jó, ami velem történt az életem során, nyilvánvalóan a rendszerváltás volt. A szocialista rendszert elnyomó, egyszerre unalmas és mélységesen ellenszenves rendszernek találtam, az ellenfelének tekintettem magam, azokkal rokonszenveztem, akik szerették volna, hogy megszűnjön. Ebből következően 1989 értelmé számomra abszolút pozitív. S nem szeretném elfelejteni ezt az értelmét és jelentését, mert később ez vagy az történt. Kissé neheztelve nézek azokra az értelmezőkre, akik úgy gondolják, hogy a rendszerváltás „következményeit” vissza lehet vetíteni 1989 értelmére; akik azt gondolják, hogy a rendszerváltás utáni húsz év egyes negatív fejleményei visszamenőleg problematikussá teszik magát a rendszerváltást. Ezt én szerencsétlen értelmezésnek tartom. Módszertanilag is hibásnak tartom, de igazságtalannak is. Minden nagy léptékű politikai változás ellentmondásos folyamat, s én is – amatőr módon persze, hiszen nem vagyok a szakembere – tudnám sorolni a rendszerváltás átmenetével kapcsolatos hibákat, de ez nem változtat azon, hogy a legfőbb politikai jó, ami történt velem, a rendszerváltás volt. A legfőbb következménye pedig az Európai Unióhoz való csatlakozás volt – ez is része a rendszerváltás értelmének. A magam állampolgári életében semmi mást nem tudok hozzámérni.

Uralkodó eszmék

– *Az Avantgárd utazások című tanulmányában egyszerre köti össze az 1968-as Újvidéket, Bukarestet és Párizst, Méliusz Józsefet, Kassák Lajost és Tolnai Ottót, a Magyar Műhelyt, az Új Symposiont és a Híd folyóiratot. Az állítása az, hogy a történeti avantgárd és a neoavantgárd szálai összeérnek. Az Új Symposion baloldali folyóirat volt, ugyanakkor a párizsi Magyar Műhely nem. Hogyan történhetett, hogy 1968 Párizsában egy 56-os menekültekből verbuválódott avantgárd lap apolitikus maradt?*

– Hogy mi volt az oka, nem tudom. Részben talán alkati oka lehetett: a *Magyar Műhely* szerkesztői nem érdeklődtek eléggé a politika iránt. Az akkori magyar avantgárdhoz köthető folyóiratok közül az *Új Symposion* baloldali volt, a *Magyar Műhely* pedig apolitikus. A párizsiaknak voltak

mindenféle taktikai lépései, amelyek vitatottak voltak a nyugati emigrációban: megpróbálták párbeszédképes helyzetbe kerülni a Kádár-rendszer kultúrpolitikájával. De ezek csak taktikai próbálkozások voltak. Mindössze azt tudom a kérdésre válaszolni, hogy az 1960-as és 70-es évek avantgárdja felemás jelenség volt. Budapesten, Újvidéken és Méliusz személyében Bukarestben a baloldaliság különböző változataihoz kötődött, amely a nyugati baloldali terrorizmussal való rokonszenvezéstől egészen az uralmon levő kommunista pártok elfogadásáig terjedt, különböző anarchista beállítottságokat mutatott – sok variánsa volt. A *Magyar Műhely* viszont apolitikus volt. Pedig a szerkesztői munkások voltak: nyomdászok. A szerkesztők közül Nagy Pál különösen sok francia baloldali irodalmi, elméleti elemet beemelt a saját gyakorlatába, műveibe (*korszzerűség/kortárs irodalom*), de közben politikamentesítette őket.

– *Tavaly irodalomtörténeti tanulmánygyűjteményeiért, politikai eszmetörténeti kutatásaiért Déry Tibor-díjban részesült. Az egyik szemináriumi előadásában megjegyezte, hogy Déry Ítélet nincs műve „ravasz” alkotás. Miben ravasz?*

– *Az Ítélet nincs* nagyon érdekes írásmű. Lehet, egyszer majd írok valamit e könyv politikájáról. Déry megítélése problematikus kérdés. Egyrészt nagy baloldali íróként számon tartott szerzőről van szó, akinek ugyanakkor a börtönből való szabadulását követő magatartása Magyarországon, a baloldali elit körében rendkívüli csalódást okozott. Megalkuvással és cinizmussal vádolták; azzal, hogy gépkocsikért, nyaralókért és utazási kedvezményekért cserébe tulajdonképpen elárulta 1956-ot. Így lehetne összefoglalni tömören a vádakát, amelyek forgalomban voltak vele kapcsolatban, s rávetültek életművének a megítélésére is. A mai kritikus, értelmező generáció persze már elfelejtette ezeket a vádakát. Szerintem az *Ítélet nincs* épp ezzel a problémával foglalkozik. Rendkívül érdekes nyelvi kísérlet arra, hogy a Kádár-rendszer cenzurális viszonyai között képes legyen elmondani elhallgatásokkal, kihagyásokkal, dokumentumbeékelésekkel, szerkezettel – olyan technikák révén, amelyeket erős cenzúrázási viszonyok között szoktak alkalmazni az írók, „az üldöztetés körülményei között”, ahogyan Leo Strauss fogalmazott annak idején a klasszikus idevágó elemzésében [*Az üldöztetés és az írás művészete*] –, tehát ravasz módon mégis képes legyen elmondani a maga ezoterikus üzenetét arról, hogy a politikai nézetei nemhogy megváltoztak volna, de még határozottabban szakítás jellegűek, mint amilyenek az 56-ban elhangzott nyilvános nyilatkozatai voltak. Azt gondolom, hogy az *Ítélet nincs* rendkívül érdekes, sike-

res kísérlete annak, hogy valaki a szocialista rendszer cenzurális körülményei közt képes elmondani, hogy voltaképpen szakított a szocializmussal.

– *A szocializmussal szakít, vagy a párttal?*

– Magával a szocializmussal szakított. Jóval többről van szó, mint a párttal való szakításról. Arról, hogy kilép a történelemből. Az *Ítélet nincs* igazi gesztusa ez. Ugyanarra az útra jut, mint oly sok más csalódott szocialista a nagyvilágban. Hisz nemzetközi mintázat ez, persze, amely különböző színvonalú műveket eredményezett az 1930-as évektől az 1980-asokig. A szabad világban, a sajtószabadság viszonyai között másként nézett ki az ilyen csalódástörténet, mint a szocialista cenzúra körülményei között. Déry műve azért érdekes, mert a cenzúra viszonyai közt írta meg. A szocializmussal való szakítás az ő esetében azt jelenti, hogy kilép a történelemből. Eddig úgy gondolta, hogy a történelemben vesz részt, és hogy a történelemben kell ide vagy oda állnia, a történelem előrehaladása érdekében kell cselekednie. S egyszer csak eljön a pillanat, amikor rájön, hogy ha túl akarja élni a helyzetet, amibe került, ki kell lépnie a történelemből. Vagy arra jön rá, hogy teljesen céltalan volt benne részt venni, csak illúzió volt. Déry azt mondja, hogy ha élni akarok még egy kicsit, akkor föl kell adni a történelemben való részvételt. Ettől kezdve csak magánember vagyok.

– *Ismert számunkra egy hasonló életút, Sinkó Erviné, akinek a művei iránt idén, halálának ötvenedik évfordulóján ismét megnőtt az érdeklődés. Sinkó több csalódáson is átesett, ahogyan ezt a Szemben a bíróval esszéjéből is tudjuk. Mindenekelőtt ott a hatalmas csalódás 1914-ben a szociáldemokráciában, később pedig, az 1934-es moszkvai útja során a szovjet rendszer visszasságai is nyilvánvalóvá lesznek a számára. Az avantgárdról szóló esszéjében Ön is ír Sinkóról.*

– Nem tudnék az egész életműről beszélni, az 1945 után írott szövegei közül keveset ismerek. Valaha nagy olvasmányélményem volt az *Egy regény regénye*. Később elolvastam azt a szövegkorpust is, amelynek alapján megírta azt a könyvét. Olvastam az *Optimistákat*, harmincas évekbeli esszéit, néhányat az 1950-es évekből. Sinkó nagyszerű esszéíró volt, rendkívül érdekes műveket írt, nagy élvezettel olvastam. Ezeknek a figuráknak az a nagy kulturális előnyük – Dérynek is, Sinkónak is –, hogy eleve beletartoznak egy nemzetközi kultúrába. Magyarul írnak, de nemcsak a magyar kultúra jeles szereplői, hanem a nemzetközi nagy baloldali kultúrának is. S ez nagymértékben megkönnyíti az összehasonlíthatóságukat. *Von Haus aus* elvesztik provinciális, perifériális jellegüket, amely nem feltétlen biztosított a hozzájuk hasonlóan tehetséges kortársaiknak, akik nem voltak részesei a baloldali kultúrának. A kései értelmezőknek kell megküzd-

niük a perifériális jelentéssel, amely a magyar kultúrában óhatatlanul hozzátapad a szerzőkhöz, hacsak nem részesei egy nemzetközi kultúrának: legyen az a baloldali, a katolikus, vagy épp a 19. századi liberális. Kézzenfekvő Eötvös Józsefet összevetni John Stuart Mill-lel. Mennyivel nagyobb problémát okoz az olyan 20. századi író, aki nem volt semmilyen nemzetközi kultúra részese. Móricz Zsigmond kutatói például sok évtizede küzdenek a problémával; nekik önnön értelmezéseikben kell vagy kellene létrehozniuk azt a fajta kontextust, amely Dérynél, Sinkónál, Eötvösnél eleve fönáll. Sinkó azok közé a baloldaliak közé tartozik, akiknek sok csalódásra volt szükségük. Ismertek harmincas évekbeli entellektüelek, akiknek elég volt egyetlen nagy csalódás, hogy elforduljanak a Szovjetuniótól vagy a szocializmustól, s voltak olyanok, akik több kiábránduláson is keresztülmentek, mások pedig végig kitartottak a szocializmus vagy kommunizmus ilyen vagy olyan változata mellett. Sinkó a sokcsalódásos típusba tartozik. Emberileg, lehet, ez a megrázóbb változat. Koestler Artúr jó példa azokra, akiknek egy csalódás is elég volt. Emberileg ez kisebb dráma. Sinkó mindig csak egy lépést hátrált. *Az út* című gyűjteményében a legproblematisabb írása talán az André Gide *Visszatérés a Szovjetunióból* című könyvéről írott bírálata, amelyben Sinkó leárusítja Gide-et. A kontextus alapos ismerete lenne szükséges annak megítéléséhez, hogy az, ami előttünk van, micsoda is: egy még mindig hinni akaró kommunistának a kétségbeesett próbálkozása a hitre, vagy pedig egy olyan ember politikus lépése, aki már várja az útlevelét, s tudja, hamarosan maga mögött fogja hagyni a Szovjetuniót, s ennek érdekében megteszi az utolsó gesztust, amiről úgy gondolja, segíti a távozását és az életben maradását. Olyan pontja ez a gyűjteménynek, ahol a csalódott kommunistának az emberi drámája nagyon erősen látszik.

– *Jászi Oszkár*nak hányszor kellett csalódnia? A megfelelő ötvözet című *politikai eszmetörténeti tanulmánykötetében négy tanulmányban is foglalkozik vele – különös tekintettel az amerikai emigrációból küldött leveleire. A Modern magyar politikai eszmetörténet könyvének is az egyik kulcsfigurája Jászi.*

– A saját 1918-as politikai kísérletének kudarca miatti csalódása nyilvánvalóan nagyon nagy volt. Azzal kellett szembesülnie, hogy az 1918 előtti magyar politikának a színterén periferikus helyzetben lévő, ergo tényleges politikai szerepre voltaképpen eséllyel sem rendelkező szereplőként az első világháborús összeomlásnak a hónapjaiban egyszer csak a színpad közepére került: eljött a történelmi cselekvésnek a rég várt pillanata, amely történelmi cselekvés pillanatából szinte semmit nem tudtak végrehajtani sem ő, sem a barátai abból, amit valaha elterveztek. Rész-

ben mert egy összeomló államnak a körülményei között kellett átvenniük az állam vezetését – ez majdnem mindig katasztrofális következményekkel jár. Részben pedig azért, mert idealisták voltak. Nagyon szép elemzést írt erről Jászi a *Magyar kálvária, magyar föltámadás* című könyvében, noha a saját politikájának a hibáival való szembenézés jelentős részben kimaradt belőle. Ezt követően már csak kisebb politikai csalódásai voltak. Az emigráció után a politikai gondolkodása, metaforikusan így mondanám, sínre került, amelyen lassan, meg-megtorpanva mozgott a későbbi években. Az 1919–1920-ban írt Anti-Marx könyvében (ahogyan a naplójában nevezte) a liberális szocializmus teóriájának a kidolgozásával próbálkozott. A kézirat befejezetlenül maradt, s csak később (1983-ban) jelent meg *Marxizmus vagy liberális szocializmus* címmel. Amit e könyvében megtalált, ahhoz többé-kevésbé ragaszkodott az elkövetkező húsz-huszonöt évben – amely éveknek a nagy részét amerikai emigrációban élte le –, de szép lassan egyre több mindent föl adott egykori szocializmusából. Talán 1947 után, amikor világossá vált a számára, hogy a Szovjetunió a birodalmi rendszerét kiterjeszti Magyarországra is, s beáll a hidegháborús helyzet, még több mindent föl adott egykori eszméiből. Nagyon szkeptikus volt az emigrációban. Tudta, hogy világháború lesz; tudta, hogy nem lesz Közép-európai Egyesült Államok; tudta, hogy az ifjúkori eszméi nem valósulnak meg; tudta, nem tér vissza már Magyarországra politikusként.

– A megfelelő ötvözetben fölsorakoztatja, hogy a 19. század elején hányféle beszéd mód vegyült a politikában: ilyen az ősi alkotmányra hivatkozó beszéd mód, a republikanizmus nyelve és így tovább. Nem látunk valamiféle szűkülést, ha a manapság uralkodó politikai nyelvezeteket tekintjük? Egyáltalán: mi ma az uralkodó beszéd mód?

– Rendkívül összetett kérdés, amelyre csak sikerületlen választ lehet adni. A nagy klasszikus politikai nyelveket, amelyeket nyelvhasználati konvenciókként leírtak angol vagy amerikai eszmetörténészek a republikanizmustól az államrezon nyelvéen keresztül a csiszoltság politikai nyelvég, elsősorban 16–18. századi politikai szövegeken mutatták ki. A 19. századi magyar írásműveken ezeknek a nyoma még ott van. Azonban éppen ettől a századtól kezdődően ezek a politikai nyelvek szép lassan fölszívódnak a modern politika egységesülő nyelvébe. A 19. század végétől kezdődően, a politikai nyelvek egységesülési folyamatával párhuzamosan, s vele ellentétesen, annak következtében, hogy létrejönnek olyan politikai szubkultúrák, amelyek saját nyelvezettel is rendelkeznek – mondjuk a saját idiómát beszélő szociáldemokrácia vagy a politikai katolicizmus szubkultúrája –, létrejön újra a politikai nyelvek elkülönülő világa. 1910 táján pél-

dául a hivatalos magyar politika nyelvét beszélők egy mukkot sem értettek abból, ahogyan a szociáldemokraták beszéltek, és idegen volt számukra az is, ahogyan Prohászka Ottokár magyarázott. Később ezek a szubkulturális politikai nyelvek is fölszívódtak egy újabb egységesülési folyamat következtében. A modern politika nyelve tehát egyszerre mutat egységesülési folyamatot és elkülönüléseket, amikor új politikai szubkultúrák jelennek meg, s létrejönnek szegmentálódó nyelvi változatok. Ezek egy ideig megőrzik a különállásukat, aztán többé-kevésbé fölszívódnak. Bizonyos nyelvi elemek eltűnnek, mások maradnak. Amikor hétköznapi beszélőként használjuk a politikai nyelvet, magunk sem tudjuk, hogy a mondatunkat szocialistául kezdtük és keresztény-konzervatívként fejeztük be. A felszívódás következtében az idiómák semlegesednek, s csak néhány eszmetörténész figyel fel a jelenlétükre. De közben más is történt az idők során, amely még nagyobb hatással volt a politika nyelvére: elkezdődött a politika professzionalizációja. Ennek kezdetét 1870 tájára szokás tenni a szakirodalomban. Elkezd megváltozni a mainstream politikai szereplők viszonya a nyelvhez: haszonelvű használatá kezd változni. S mivel ez tulajdonképpen egybeesik azzal az időponttal, amikor kialakul a politikatudomány egyetemi oktatási rendszere, s a politikának a szakmai tanulmányozása, egyszerre e két nagy jelenség is megváltoztatja hosszú távon a politikai beszéd milyenségét: a politikai beszélés technicista, semlegesítő jellegű és praktikus használata felé irányítja a politikával foglalkozókat. Minderre újabb hatásként érkezett meg, már a 20. században, a politika mediatizálódásának a jelensége. Jelen pillanatban a politika olyan mértékben mediatizált, hogy voltaképpen ma már ez a legfőbb jelenség, amely a politika nyelvét strukturálisan meghatározza.

Város és fényei

– Ön volt annak a pályázatíró csapatnak a vezetője, akik kidolgozták a 2010-es Pécs – Európa kulturális fővárosa programot. Pécs és Újvidék számos ponton kapcsolódik egymáshoz, ám az egyik legfontosabb jellegzetesség, hogy mindkettő az európai periférián található. Milyen lehetőségei vannak az ilyen városoknak?

– Összetett kérdés, és konkrétumok ismerete nélkül nagyon nehéz beszélni róla, ugyanis nem tudom, hogy Újvidéken milyen folyamat, milyen városfejlődés előzi meg ezt az évet, illetve azt sem tudom, mi szerepelt Újvidék pályázatában. Nagyon nehéz általánosságban megmondani, mit eredményezhet egy városban az Európa kulturális fővárosa program. Nem

kikerülni szeretném a kérdést, hanem csak arrafelé terelni a választ, hogy felhívjam rá a figyelmet: egy-egy város számára más és más jelentősége lehet, attól függően, hogy milyen városfejlődési pillanatban járunk; attól függően, hogy milyen közvélekedés veszi körül; hogy mi a helyi jelentése. Nem mernék pécsi tapasztalatok alapján újvidéki dolgokról beszélni. Minden városban az a jó EKF-program, amelyben megtalálja önnön sajátlagos értelmét. Minden városi elitnek, amely befolyásolni tudja ezeket a pályázatokat – hiszen e programokat, szerencsés esetben, többé-kevésbé a városi elitek befolyásolják; ennél szerencsétlenebb eset, amikor a kormányzat befolyásolja, vagy kizárólag a helyi politikusok –, meg kell találnia önmagát a saját programjában. Az EKF-év egyes városokban fejlesztéseket jelent, új, nagyszabású épületeket, új kulturális intézményeket, amelyek új pályára tudják állítani a városnak egy-egy szegmensét. Más városokban viszont a város imázsának újrafogalmazását jelenti.

– *Egy interjúban úgy fogalmaz, hogy a pécsi programok esetében „[...] az eszmei tartalom szinte teljes mértékben elveszett, 2005-ös eszméink feledésbe merültek; mire 2010-ig elért, addigra szellemében kiürült a program. Eltűntek a pályázatban még kiemelt témák, például a kulturális decentralizáció, a szocializmus örökségének kérdése vagy a nyitás a balkáni kultúrák felé – mi úgy gondoltuk, hogy ezek köré szerveződnek majd a megvalósuló események, de ezek szinte mind egy szálig eltűntek.” Az említett három alappillérnek milyen gondolatok voltak az ösztönzői?*

– Az olyan közép-kelet-európai városoknak, mint amilyen Pécs, s talán Újvidék is ilyen, a nevéhez az európai kultúrában nem fűződik semmilyen erős kulturális teljesítménynek a képzete. Wittenberghez például azonnal társul a fejünkben a reformáció és Luther Márton, Barcelonához nemcsak Lionel Messi neve kötődik azonnal, hanem Gaudínak az építészete is. Vannak városok, amelyek olyan erős imázslelemmel rendelkeznek, amely azonnal kommunikálhatóvá teszi a kulturális térben ezeket a városneveket, míg Pécsnek vagy Újvidéknek meg kell próbálnia kimunkálni egy olyan jelentést, amelyet időlegesen saját magához köthet. Az EKF-pályázat részben arra való törekvés, hogy kimunkáljon egy olyan kulturális jelentés együttest, amelyet hozzá tudunk kötni a városnévhez. Pécs esetében ilyen elem lett volna a szocializmus örökségével való szembenézés, illetve a balkáni nagyobb régióhoz való viszony. Mivel 2010-ig az egykori szocialista országok csak nagyon kevés EKF-várost adtak, a szocializmus örökségével való szembenézés érdekes témának tűnt. A Balkán-tematika pedig Pécs geopolitikai-geokulturális helyzetéből következett, miszerint az Európai Unió határvidékén fekvő város, még hozzá olyan határ-

vidéken, ahol a határ túloldalán nem sokkal előbb még polgárháború zajlott. Mindkét témáról azt lehetett gondolni, hogy ha kellően kreatív módon gondoljuk ki, és köré építjük az EKF programjainak egy részét, akkor olyan erős imázsselem lesz, amely ugyan Luther Mártonnal nem tud versenyezni, de legalább rövid időre erős jelentést tud társítani a városnévhez. A szocializmus témája részben a bányászati örökség kapcsán került elő, valamint ennek az építészeti kultúrája, a lakótelep-építkezés kapcsán. Léteznek olyan pécsi jellegzetességek, amelyeket a helyiek ma már nem tartanak számon a város imázsának fontos elemeként: ma már nincsen bányászat, ez tehát elhalványuló identitáselem; a lakótelepekben pedig nincs különösebb egyediség. Arra gondoltunk 2005-ben, hogy ezeket a témákat érdekessé lehetne tenni. Például azáltal, hogy a pécsi Uránváros építészete a szocialista építészeti utópia kísérleteként tekintünk, ezzel a szocialista örökség egyik legpozitívabb arcát mutathatjuk föl. A Balkán egyébként vitatott elem volt a pályázatban. A „Pécs – A Balkán kapuja” szlogen valóban kissé bugyután hangozott, de egyszerű készítés volt mögötte: Pécs túl kicsi város ahhoz, hogy látható legyen az európai kulturális térképen. Csak úgy lehet érdekes, gondoltuk mi, ha ott van mögötte ez az egyedi geopolitikai-geokulturális helyzet: innen láthatóak a balkáni kultúrák, de a nyugatiak is, egyik sem idegen Pécstől, amelynek – az EKF-évben – a közvetítő szerepe lehet e kultúrák között.

– *Mi történt Péccsel 2010 után? Biztató jövő előtt áll a város?*

– Kevésbé biztató a helyzete, ez nem kérdés. Olyan városról van szó, amely kívül esik a magyarországi fejlődési folyosón: az ország fejletlen régiójában található, igen kicsi a saját ipara. Pécsnek kedvezőtlen az országon belüli helyzete, természetesen ezen nem változtathatott az EKF-cím. Magyarországon teljesen centralizálódott – 2010-et követően még inkább, mint korábban – az adóbeszedés rendje, a központi kormányzat teljes mértékben monopolizálja az adógazdálkodást, emiatt a vidéki városok teljes mértékben kiszolgáltatottjai a központ akaratának. Fogyó lakosságú ország fogyó lakosságú városáról van szó. Nagyobb városokban is, mint Manchester vagy Chicago, kulturális elszegényedéssel járt együtt egykor a népességfogyás. Ez a probléma valójában meghaladja a város vezetésének a kompetenciáját. A 2010-es év hozott néhány épületet, tér-, utca- és épületfelújítást, amelyek fontosak egy-egy város fejlődésében. Az a városi társadalmi folyamat, amely végbemehetett volna egy sikeres EKF-évben, nem zajlott le. Mondhatni: a hardver fejlődött 2010-nek köszönhetően, de a társadalmi-kulturális szoftver nem. Ennek az egyik oka az volt, hogy az EKF felkészülési éveiben a helyi kulturális elit egy része elidegenedett a

projekttől, csaldott benne, kivonult belle. Ez olyan tarsadalom-lelektani faktor, amely mindig rosszat tesz az EKF-programoknak. Akkor lehet jo EKF-évet csinálni, ha a helyi kulturális elit szereti, ha a saját jobbik énjére ismer benne. Ha ez az elem hiányzik, akkor az eredmény félkudarc. A pécsi folyamat egyik legalapvetőbb problémáját az jelentette, hogy a központi kormányzat nagymértékben rátelepedett az EKF-programra. Ilyen rátelepedés csak nagyon kevés országban szokott előfordulni: általában a központi kormányzat nem, vagy alig szól bele az EKF-város ügyeibe. Am Pécs esetében majdhogynem teljesen fővárosi irányítás alá került az egész program. Egyetlen példa: a 2010-es programok döntő többségét egy budapesti állami cég szervezte. A pécsiek csak helyszínt adtak a számukra. A központosítás olyan fokú volt, hogy a megnyitőünnepség fogadására az ételt és az italt is budapesti vállalkozók szállították ide. Ez ugyan abszurd történet, de fontos elvi kérdés is. Ha a helyi vállalkozókat gazdagítják az EKF-év lebonyolításának eseményei, akkor lehet, hogy a tőke utóbb visszaforgatódott volna a város gazdasági életébe. Voltak 2010-nek színvonalas kulturális programjai is. Ennél azonban fontosabb, hogy az a kulturális-szervezői tapasztalat, amely nagyszabású nemzetközi rendezvények lebonyolításához, kapcsolathálók kiépítéséhez szükséges, egyszerűen ez a tanulás, tapasztalat, ismeretszerzés nem tudott Pécsen felhalmozódni a program szervezésének központosítása miatt. 2010 úgy múlt el, hogy nem hagyott itt az épületeken és felújított utcákon túl elég kulturális szoftvert. Azok a kulturális tendenciák, amelyek 2010-ben még látszóttak Pécsen, később nagyrészt nem tudtak folytatódni.